

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ / COMMUNICATIONS

Георги Митринов, Емануел Мутафов

ФАСАДЕН КТИТОРСКИ НАДПИС НА ЦЪРКВАТА „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛ“ В С. КОБАЛИЩА, ДРАМСКО

Georgi Mitrinov, Emanuel Mutafov

FACADE FOUNDERS' INSCRIPTION ON "ST. ARCHANGEL MICHAIL" CHURCH IN THE VILLAGE OF KOBALISHTA, DRAMA REGION

(Abstract)

The article presents one of the few Bulgarian epigraphy monuments that have survived until now – a facade inscription on “St. Archangel Michail” church in the village of Kobalishta, Drama region. Although it is written in Greek, Cyrillic graphemes can be found, as well as anthroponyms typical for the Bulgarian anthroponymic system.

Keywords: Bulgarian language, Bulgarian dialektology, Epigraphy, Anthroponymy, graphic peculiarities.

Кобалища е от старите български села в Драмско. Името му е засвидетелствано в османски данъчен документ за 1569-1570 г. с 48 ханета (семејства) и 38 неженени и вдовици (ТДИМ 2007: 41–43). В списъка на жителите се откриват имена от домашен, български произход (Петко Стойко, Кирко Стойан, Волче Стойан, Велко Козар, Велко Приселица, Кръстин Велко; Велко Кирко, Петко Добро, Стайчо (Станчо) Велчо, Русо Велко, Петко Стойко и др.) или имена от чужд произход, чийто облик е характерен за българската личноименна система: Добре Гьорго, Димо Денчо, Васко Райко, Михал Йован, Васил Димо, Нестор Стойан, Тодор Йован, Русо Димитри, Загор Васил и др. По данни от документа селото плаща общо данък в размер на 3547 акчета. Преобладават селскостопанските култури като: пшеница 300 килета на стойност 2400 акчета; ръж 140 килета – 750 акчета; ечемик 135 килета – 675 акчета; овес и каплуджа 140 килета – 560 акчета и др.

Според описанието на Г. Стрезов от края на XIX в. с. Кобалища се намира на 1 ч. път в северозападна посока от с. Просечен. Разположено е до р. Панега, надолу от Елешките дупки. В местната църква се служи на

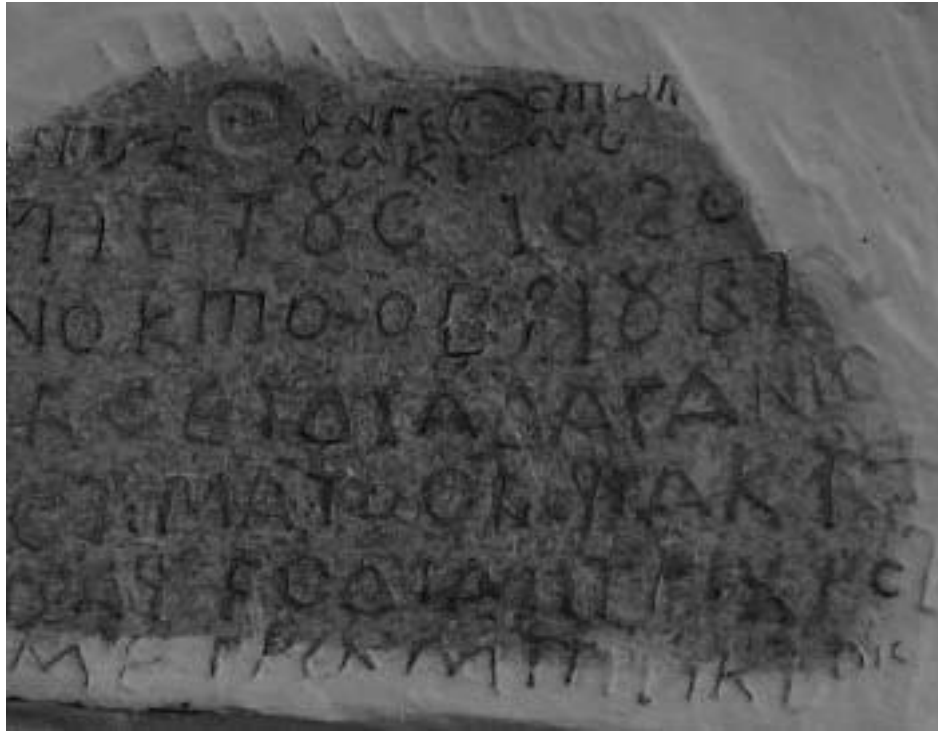
български език. Селото има плодородно землище, в което се отглежда висококачествен тютюн. Селското училище, помещаващо се в отделна сграда, е без учител. Отбелязано е, че има 100 български къщи, но живеят и турци (Стрезов 1891: 34). В изследването на В. Кънчов, също от края на XIX в., се споменава, че в Кобалища живеят 350 българи християни и 360 турци (Кънчов 1970: 498). През 20-те години на XX в. местните турци се изселват и на тяхно място са заселени малоазийски гърци бежанци. Част от местните българи се изселват в България след Първата световна война и през 1925 г. Според преброяването от 1928 г. в селото има 219 къщи с 879 жители местни българи и гръцки бежанци (КМЕАП 1928). През 1944-1945 г. нова група българи се изселват в България.

Старата селска църква „Св. Архангел Михаил“ е малка, едноетажна, с размери 15,30 X 6,00 м. По данни от 1906–1907 г. като екзархийска тя е притежавала 45 уврата ниви от землището на селото, закупени със заем, скоро изплатен от местните жители (ЦДА 246К 306). В един рапорт за състоянието на църковно-училищното дело в Драмска епархия през първото полугодие на учебната 1909-1910 г. е отбелязано, че населението на с. Кобалища преминава към Българската екзархия през 1876 г. Споменава се, че църковният храм, построен през 1820 г., представлява „малка, тъмна и ниска, но здрава църквица“ (Галчев 2005: 250).

От двете страни на южния вход на църквата, на височината на горния край на вратата, са разположени запазени до днес малки плочи от не добре обработен камък с фасадни надписи. В текста, изписан от западната страна на входа, е отбелязано, че църквата е възстановена през 1820 г., от което следва, че на това място преди е имало по-стар християнски храм, разрушен някога. Каменните плочи с двата фасадни надписа са с неправилна форма. Буквите са вкопани, като не се откриват следи от нанасяне на боя върху тях. Плочата, разположена от източната страна, е с трапецовидна форма. Надписът на нея е шестредов, но почти изцяло е унищожен и се разчитат само фрагменти от него. На първия ред в началословие се открива графема, наподобяваща кирилското *Ю*. В краесловие се разчита буквено съчетание *олу* (-ОЛОУ). Може да се предположи, че това са елементи от изписан антропоним, оформен по турски образец, с наставка *-олу* (-оглу). В края на третия ред е отбелязана година 1820, а на следващия ред, под годината е оформен равнораменен кръст с кръгови оширения в краищата.

Плочата от западната страна на южната врата е със сферична форма, подобна на стенна ниша. По краищата на овала е оформена шнуровидна украса, слабо различаваща се на места, поради направеното варосване, за сегнало и нея. Надписът, разположен на плочата, е седемредов. Част от него също е замазана с варов разтвор по краищата на плочата и трудно се разчита. Датиран е от 1820 г. Текстът е разположен на неправилни редове, отделени от междуредови ивици, каквито в долния край, между послед-

ните редове, липсват. Налице е употреба на графеми, характерни за кирилско полууставно писмо (*т*, наред с *Т*), както и на кирилска графема *Ъ*.

Надпис на плочата, разположена от западната страна на южния вход на храма

- р. 1: ΠΕΤΡΕ ΑΝΓΕ / ΛΑΚ[Ι] ΣΤΩ[Α] / ΝΟΥ
р. 2: ΕΠΙ ... ΕΤΟΥΣ 1820
р. 3: ΜΙΝ ΟΚΤΟΟΒΡΙΟΥ Β' Γ' (Γ' Β'?)
р. 4: ΕΚΚΘΟΣ(Θ)Ι ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΙΣ
р. 5: ΤΟΥ ΕΤΗΜΑΤΟΣ (ΕΝΤΙΜΟΤΑΤΟΥ?) ΓΗΟΡΓΑΚΙ
р. 6: [Τ]Ο[Υ] ΣΙΓΡΑΦΕ(ΟΥ)С ΔΙΜΙΤΡΙ ΧΡС(ΤΟΥ?)
р. 7: ΔΙΜЪ ГРАМТИКЪ...

Нормализиран текст

- р. 1: ΠΕΤΡΕ ΑΝΓΕ / ΛΑΚ[Ι] ΣτωΙ [Α] / ΝΟΥ
р. 2: ΕΠΙ ΕΤΟΥС 1820
р. 3: ΜΙΝ ΟΚΤΟΟΒΡΙΟΥ Β' Γ' (Γ' Β'?)
р. 4: ΕΚΚΘΟΣ(Θ)Ι ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΙС
р. 5: ΤΟΥ ΕΤΗΜΑΤΟΣ (ΕΝΤΙΜΟΤΑΤΟΥ?) ΓΗΟΡΓΑΚΙ
р. 6: [Τ]Ο[Υ] ΣΙΓΡΑΦΕ(ΟΥ)С ΔΙΜΙΤΡΙ ΧΡС(ΤΟΥ?)
р. 7: ΔΙΜΟΥ ГРАМТИКЪ...

Превод: Петре, Ангелаки, Стоян / В годината 1820-та, / месец октомври, 12-ти (?) / се възобнови (този храм) / с иждивението на честнейшия Йоргакис / писар, Димитрис Христу (?) / Димо граматик.

В материал, посветен на старите църкви в Драмско, публикуван на сайт Ιστορία Πλεύνας-Πετρούσας под заглавие Η Παλαιά Εκκλησία Πλεύνας και άλλες 32 Μεταβυζαντινές Εκκλησίες στο Νομό Δράμας // Τα Νέα της Πετρούσας, е включен разчетеният от гръцки специалист текст на надписа от църквата „Св. Архангел Михаил“ в с. Кобалища (ΠΕΝΔ 2014):

ΠΕΤΡΕ ΑΝΓΕΛΑΚΙ ΣΙΠΑ.Νῦ
ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ1820 ΜΙΝ ΟΚΤΟΟΒΡΙΟΥ 31
ΕΚΤΗΣΘΙ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΙΣ
ΤΟΥ ΚΤΗΜΑΤΟΣ ΓΝΟΡΓΑΚΙ+
Ο ΣΙΓΡΑΦΕΣ ΔΙΜΙΤΡΙ ΧΡΟῦ
ΔΙΜΟ ΓΡΑΜΤΙΚῦ.

В случая са налице неточности при разчитането на текста. На първо място това е неразчетеното мъжко лично име от български произход ΣΤΩΙΑΝΟΥ (Стоян) на р. 1. Несъмнено трудността тук е свързана с факта, че името е разкъсано и изписано на два реда. Не е сигурно също доколко гръцкият специалист е разчел правилно дума ΚΤΗΜΑΤΟΣ на р. 5, която е съществително име, несъгласуващо се с ЛИ в Род. п. ΓΝΟΡΓΑΚΙ. Затова е по-логично да се възприеме като прилагателно ΕΝΤΙΜΟΤΑΤΟΥ. От друга страна ΧΡС на р. 6 е по-скоро съкращение на фамилно име Χρήστου, което се отнася към Димитрис.

Графични особености

Прави впечатление, че в надписа на гръцки език се откриват доста правописни и граматически грешки. Те не са рядкост за епиграфските паметници от региона, дори и в селища с преобладаващо гръцко население. Употребата на кирилски букви и изписаното българско мъжко лично име Стоян обаче ясно показват произхода на писача, както и на адресатите на надписа. Последният ред е наполовина замазан с бяла боя, което затруднява разчитането на текста. Въпреки това може частично да се възстанови написаното. Интересно е, че въпреки ранната си датировка, от 20-те години на XIX в., от когато преобладават оцелели до днес надписи предимно на гръцки език, текстът включва името на писача, оформено с гръцка графика, по български образец ΔΙΜῦ. Добавката ΓΡΑΜΤΙΚῦ също е оформена по български образец с употреба на кирилски графеми *т*, *и*, *ъ*. В оформлението на личното име (ЛИ) Στω[Α]ΝΟΥ Стоиану на р. 1 също е налице употреба на графема *т*. Изписаното в края име на писача ΔΙΜῦ ΓΡΑΜΤΙΚῦ буди интерес със съставката Грамतिकъ (граматик), използвана със значение ‘писач, писар’, засвидетелствано и в речника на Найден

Геров: 2. Писецъ, йазаджийа у някого, на някоя работа; писецъ, писаръ (Геров 1895). Среща се обаче и по-общо старо значение ‘книжовник, грамотен човек’ (БЕР 1971). Важно е да се отбележи, че в българското езиково землище се открива селищно име Граматиково. Според преданията с. Граматиково, Малкотърновско е възникнало към средата на XIV в., заселено от граматичи, т.е. образовани хора. Предполага се, че това са монаси от близки манастири в областта Парория или пък образовани заточеници в края (Буковинова 1994: 27, 32). Във Воденско (Егейска Македония) се откриват селищни имена Горно Граматиково и Долно Граматиково. Според статистика от 1873 г. за данъка бедел-и аскерие, обхващаща мъжкото население на част от Дунавския вилает на Османската империя, с. Граматиково от каза Водина (Воден) има 848 жители българи и 415 помаци (Статистика 1995: 157). В статистиката на В. Кънчов от края на XIX в. селата Долно и Горно Граматиково, тук в Кайлярска каза, са посочени с общо 480 жители българи и 300 турци (Кънчов 1970: 570).

Надпис на плочата, разположена от източната страна на южния вход на храма

Трябва да се спомене, че е рядкост да се изписва името на писача във фасадни текстове на църкви, чешми и др., още повече да се отбелязва съставката *граматик*. Сред досега откритите и описани възпоменателни фасадни надписи на църкви, камбанарии, чешми в някогашните български села от Беломорието не се открива подобна употреба.

От изписаните в началото на надписа три антропонима на вероятни ктитори *Петре*, *Ангелаки*, *Стоианъ*, последният е с несъмнен български

произход (Заимов 1988). Открива се в облици *Стояни*, *Стояну*, *Стоянис* в поменик от началото на XVIII в. за поменуване имената на проскомидията в манастира Икосифиниса, разположен в северните склонове на планината Кушница (грц. Пангей), Зъхненско (Шишков 1918: 55). Облик *Петре*, като звателна или умалителна форма, е засвидетелстван в писмени източници от XV в. (Заимов 1988). Характерен е и за съвременната българска антропонимична система (Ковачев 1987). Освен това се открива в съседното на Кобалища средишно селище Просечен, Драмско, по писмени данни от 1906–1907 г. (ЦДА 246К 369). Интересно е, че антропонимите са оформени по български модел, без характерната за гръцката именна система наставка *-ос*, *-ис*, като изключим облик *Ангелаки*, от умалителна гръцка форма *Αγγελάκι* ‘Ангелчо’, характерен и за съвременната българска антропонимична система (Ковачев 1987). Интересна е съпоставката с антропонимичните данни от с. Кобалища за 1906–1907 г. по списъка на българското му християнско население, в документ от архива на Българската екзархия (ЦДА 246К 368). ЛИ *Диму* не е засвидетелствано, но се открива облик *Димитъръ*, чийто съкратен вариант е с честота на употреба – 12 пъти. Вместо ЛИ *Ангелаки* е отбелязан общобългарският облик *Ангелъ* – 8. ЛИ *Петре* също не се открива, но общобългарският облик *Петъръ* е изписан 7 пъти. В единичен случай е засвидетелствано ЛИ *Стоянъ*, а като бащино или фамилно име – облик *Стояновъ* – 7 пъти.

Диалектни особености

Открива се характерната за източните български говори редукция *o > y* (ЛИ *Диму*) (Стойков 1993: 97). В антропоним ГНОРГАКІ пък е налице редукция *e > и*, също характерна за източните български говори. Важно е да се отбележи, че говорите в Драмско, които са част от западните рупски говори, спадат към групата на югоизточните или рупските български говори. Характерни за тях са посочените по-горе фонетични промени (Стойков 1993: 186; Иванов 1977: 96, 105–106).

В заключение трябва да се отбележи, че фасадният възпоменателен надпис на църквата „Св. Архангел Михаил“ в с. Кобалища (дн. Кокиногея), Драмско, е важен български възрожденски епиграфски паметник, оцелял до днес. В текста му са запазени следи от българската кирилска графична система. Освен това, въпреки ранната му датировка, от 20-те години на XIX в., в него са включени антропоними от български произход, оформени според особеностите на българската антропонимична система. Прави впечатление незасвидетелстваното досега в запазени други подобни възрожденски фасадни надписи от южните краища на българското езиково землище изписване на съставка ГРАМТИКЪ (граматик) към името на писача. Направеният прочит на текста е според сегашните възможности и условия за проучване на епиграфския паметник. Възможно е при бъдещо детайлно негово проучване на място, в по-подходящи условия, да се на-

правят корекции на прочита. Податки за това дават неразчетените добре графемни и детайли от графемни в краищата на плочата, които са замазани с варов разтвор.

ЛИТЕРАТУРА

БЕР 1971: Български етимологичен речник. Т. 1, А–З, София, Издателство на БАН.

Буковинова 1994: *Буковинова, В.* Стародавно Граматиково. Географски, исторически и етнографски проучвания. Бит, език, фолклор. Бургас, Издателство БФ „ПерлПП“.

Галчев 2005: *Галчев, И.* Българската просвета в Солунския вилает. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Герев 1895: *Герев, Н.* Ръчникъ на българскый языкъ. Т. 1, А – Д, Пловдив.

Заимов 1988: *Заимов, Й.* Български именник. София, Издателство на БАН.

Иванов 1977: *Иванов, Й. Н.* Български преселнически говори. Говорите от Драмско и Сярско. Трудове по българска диалектология, кн. 9. София, Издателство на БАН.

Ковачев 1987: *Ковачев, Н.* Честотно-гълковен речник на личните имена у българите. София, Издателство „Д-р Петър Берон“.

Кънчов 1970: *Кънчов, В.* Македония. Етнография и статистика. – В: Васил Кънчов. Избрани произведения. Т. 2. София, Наука и изкуство.

Статистика 1995: Македония и Одринско. Статистика на населението от 1873 г. София, Македонски научен институт.

Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. Под редакцията на М. Сл. Младенов. София, Издателство на БАН.

Стрезов 1891: *Стрезов, Г.* Два санджака в Източна Македония. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, кн. 37, 38.

ТДИМ 2007: Турски документи за историјата на Македонија. Опширен пописен дефтер за паша санджакот (казите Драма, Кавала, Серез и Неврокоп) од 1569/70 година. Т. X, кн. 2, Скопје.

ЦДА 246К 306: Централен държавен архив, Ф№ 246К, оп. 1, а.е. 306, л. 25.

ЦДА 246К 368: Централен държавен архив, Ф№ 246К, оп. 9, а.е. 368.

ЦДА 246К 369: Централен държавен архив, Ф№ 246К, оп. 9, а.е. 369.

Шишков 1918: *Шишков, Ст., Й. Попгеоргиев.* Българите в Драмско, Зъхненско, Правишко и Саръшабанско. Изследвания и документи с приложение на 13 факсимилета. Пловдив, печатница „Хр. Г. Данов“.

КМЕАП 1928: Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών της Μακεδονίας σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) έτος 1928.

ΠΕΝΔ 2014: Ιστορία Πλεύνας – Η Παλαιά Εκκλησία Πλεύνας και άλλες 32 Μεταβυζαντινές Εκκλησίες στο Νομό Δράμας // Τα Νέα της Πετρούσας. посетен на 2014-11-14.

✉ *Доц. д-р Георги Митринов*

Секция за история на български език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

mitrinov@abv.bg

✉ *Assoc. Prof. Georgi Mitrinov, PhD*

Department of History of Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

mitrinov@abv.bg

✉ *Доц. д-р Емануел Мутафов*

Институт за изследване на изкуствата при БАН

Ул. „Кракра“, 21, 1000 София, България

moutafov1@gmail.com

✉ *Assoc. Prof. Emanuel Mutafov, PhD*

Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences

21 Krakra Str, 1000 Sofia, Bulgaria

moutafov1@gmail.com